

виступає як форма існування і функціонування норм, санкціонованих церквою. Очевидно, що форма тут не менш важлива, ніж зміст. Це твердження слід віднести і до правових норм, які регламентують характер і зміст взаємовідносин церкви (нікейської) з іншими релігійними організаціями.

Література

1. Бердников И. С. Государственное положение религии в Римско-византийской империи. — Казань, 1882. — Т. 1. — 566 с.; Бриллиантов А. Император Константин Великий и Миланский эдикт 313 года. — Пг., 1916. — 198 с.; Соколов П. П. Церковно-имущественное право в Греко-Римской империи: Опыт историко-юридического исследования. — Повгород, 1896. — 223 с.; Спасский А. А. История догматических движений в эпоху Вселенских соборов. — Сергиев Посад, 1906. — 250 с.; Суворов П. С. Объем дисциплинарного суда и юрисдикции церкви в период Вселенских соборов. — Ярославль, 1884. — 364 с.; Суворов Н. С. Следы западно-католического церковного права в памятниках древнерусского права. — Ярославль, 1888. — 123 с.; Павлов А. С. Мнимые следы католического влияния в древнейших памятниках юго-славянского и русского церковного права. — М., 1892. — 174 с.
2. Цыпин С. Церковное право. — М.: Изд. МФТИ, 1994. — 440 с.
3. Brunner H. Deutsche Rechtsgeschichte. — Leipzig: Duncker, Humboldt, 1906; Halban-Blumenschtock A. Die Entstehung des deutschen Immobiliareigenthums. — Innsbruck, 1894; Mitteis L. Reichsrecht und volkrecht in den ostlichen Provinzen des Romischen Rechtentwicklung Von Dr. Ludwig Mitteis. — Leipzig: V. G. Teubner, 1891. — 342 p.
- 4-32. В статті використано наступне видання Кодекса Феодосія: Theodosiani libri XVI cum constitutionibus Sirmondianis, ed Kruger P., Mommsen Th. — Berolini, 1905. — 179 p.; Пер. на російську мову: Коппев А. В. Кодекс Феодосія і римський колопат: Учеб. пособие. — Вологда, 1996; Коппев А. В. От прав гражданства к праву колопата. — Вологда, 1995.

УДК 351.713(477.73)(091)

*В. К. Ковальський,
здобувач кафедри історії держави і права ОНЮА*

МИКОЛАЇВСЬКА ПОРТОВА МИТНИЦЯ В СИСТЕМІ МИТНИХ ОРГАНІВ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ: ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ, СТРУКТУРА І ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ПРОХОДЖЕННЯ МИТНОЇ СЛУЖБИ

Постановка проблеми. Митна справа була і залишається однією з найважливіших функцій держави. Без успішного функціонування митних органів не можливо побудувати скільки-небудь успішну економіку країни. Успішна діяльність митних органів України щодо забезпечення реалізації митної політики держави неможлива без звернення до вітчизняного історичного досвіду. Якщо зважити на те, що змістом сучасних реформаторських процесів є створення ринкової економіки у якій митна політика відіграє далеко не останню роль, то мусимо обов'язково враховувати уроки функціонування митних органів Російської імперії, поміж яких одне з чільних місць займала Миколаївська портова митниця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування і розвитку митної політики держави стали предметом вивчення вітчизняних дослід-

ників тільки в останнє десятиліття. Серед українських учених, що розробляють проблему історичного розвитку митної справи варто назвати Д. Архірейського, Л. В. Деркача, С. В. Ківалова, Б. А. Корміча, А. П. Павлова та ін. Тим часом, відсутні дослідження, присвячені Миколаївській портовій митниці.

Мета статті — історико-правове дослідження правового становища Миколаївської портової митниці, її структури, вимог, які ставилися перед співробітниками митної служби.

Виклад основного матеріалу. Найвище веління від 10 квітня 1962 р. про створення Миколаївської і Херсонської митниць, правовий статус Миколаївської портової митниці визначало як митницю 1-го класу 2-го розряду. Відповідно до Указу № 1001 від 18 травня 1863 р. Миколаївська портова митниця входила до складу Одеського митного округу [2]. Тим же указом були затверджені штати Миколаївської митниці. Так, на утримання Миколаївської митниці 1-го класу виділялося 9145 руб. Склад митниці передбачав наступні штатні одиниці: управляючий — 1; член і скарбник — 1; секретар — 1; перекладач — 1; бухгалтер і викладник мит — 1; пакгаузний доглядач — 1; вагстемпельмейстер (наглядач за вагами і штемпелями) — 1; корабельний доглядач — 1. Штатним розкладом також передбачалися: експерт для огляду аптекарських матеріалів і фарб, канцелярські чиновники, доглядачі і сторожі. Однак штатом не встановлювалася кількість даних штатних одиниць, їхнє число обумовлювалося тільки матеріальним утриманням відведеним «на дані нестатки» [2].

Миколаївська портова митниця надалі, з 29 січня 1882 р., була підпорядкована Кримському митному округу, а з весни 1901 р. — Південному митному округу.

Згодом, точніше, на початку ХХ ст., штатний розклад Миколаївської митниці Південного митного округу нараховував: 1 управляючого з окладом 6000 руб. на рік; 1 помічника управляючого з окладом 4000 руб. на рік; 10 членів з окладом 2100 руб. на рік; 1 секретаря з окладом 2000 руб. на рік; 1 скарбника з окладом 2500 руб. на рік; 1 бухгалтера з окладом 2000 руб. на рік; 1 перекладача з окладом 1400 руб. на рік; 1 ексекютора з окладом 1400 руб. на рік; 1 пакгаузного наглядача з окладом 2680 руб. на рік; 2 старших помічників пакгаузного наглядача з окладом 1800 руб. на рік; 1 корабельного доглядача з окладом 2680 руб. на рік; 2 помічників корабельного доглядача з окладом 1400 руб. на рік. Разом — 23 штатні одиниці [1].

Для порівняння вкажемо, що штат Одеської митниці складав 91 штатну одиницю, Ростовської — 19, Таганрозької — 20, Керченської — 12 штатних одиниць.

У Митному статуті 1857 р. підкреслена самостійність митних установ: «Ніяке начальство, ні цивільне, ні військове не входить ні в які безпосередні розпорядження у митній частині» (ст. 53). «Якщо місцеві цивільне чи військове начальство ввійдуть в митницю з вимогою, що залежить від законного виконання митниці, то, по виконанні, вона зобов'язана кожний раз доповідати про те Начальнику округу і Департаменту Митних зборів» (ст. 54).

Статут 1857 р. висував особливі вимоги до митних службовців. Начальниками митних округів, управляючими і членами митниць не могли призначатися

особи, які «не служили по митній частині», оскільки «митна служба вимагає чиновників досвідчених, у вірності випробуваних і довіри гідних» (ст. 68). Митне начальство, під керівництвом якого була значна кількість чиновників, було зобов'язане вишукувати між ними «найбільш здібних і старанних на користь скарбниці і відкривати таким дорогу по службі, заміщати ними найвищі місця» (ст. 69).

До митних службовців пред'являлися жорсткі вимоги, як відносно політичної благонадійності, так і добронорову. Міністерство внутрішніх справ так сформулювало цю вимогу в листі на ім'я міністра фінансів: «На практике установилось правило требовать от лиц, вступающих в службу, представления свидетельств о поведении, или собирать сведения о благонадежности чрез посредство начальников общей полиции, начальников губернских жандармских управлений, губернаторов и Департамента полиции... Департамент полиции, обладая всеми данными для суждения о характере и значении революционного движения прошлого и настоящего времени, имеет возможность по требованиям ... сообщать заключения о политической благонадежности или неблагонадежности лиц, имевших какое-либо отношение к политическому движению в империи... Для возможно правильного заключения о степени политической пригодности данного лица к той или иной деятельности необходимо иметь в виду не только формальные сведения о звании, имени, отчестве, фамилии и возрасте его, но и знать в каждом случае основания и поводы, по которым последовал запрос. Учреждение же, обязанное сообщать мнение о политической благонадежности, может иметь наиболее безошибочное суждение по этому предмету лишь при условии знания в точности существа ходатайства частного лица, и наличность компрометирующих указаний естественно будет оцениваема различно при разрешении вопроса о политической благонадежности лица, ходатайствующего, например, об отсрочке к отбыванию воинской повинности, о допущении держать окончательный экзамен в высшем учебном заведении или об открытии типографии, издании газеты и принятии на службу по учебному ведомству... Не изволите ли вы признать полезным сделать распоряжение по вверенному вам ведомству о том, чтобы в случае требования сведений о политической благонадежности, запросы по этому предмету были направляемы губернскими начальниками к местным губернаторам, а центральными управлениями — в Департамент полиции» [5].

У світлі вищесказаного хочеться привести типовий запит Департаменту митних зборів від 1892 р. до Одеської митниці (такі запити робилися завжди на прохання переведення): «... прошу, ваше превосходительство, сообщить мне совершенно конфиденциально сведения о служебных и нравственных качествах канцелярского чиновника вверенной вам таможи Константина Большева, именно: исправно ли он посещал таможню, чем занимается и в какой степени освоился с таможенным делом, равно и откровенный ваш отзыв о том, может ли быть предоставлена г. Большеву с пользой для службы и какая именно должность» [5].

Митний статут 1857 р. вимагав культурного поводження митників із проїжджаючими особами: «Торгуючі й інше звання люди зобов'язані поводитися

в митницях чемно і благопристойно, а митним чиновникам під найсуворішою відповідальністю обходитися взаємно ввічливим і благопристойним чином, доставляючи з чемністю усім, кому слід, потрібні відомості і наставлення, не заподіюючи не тільки ніяких утисків, але найменшої образи, під побоюванням покарань» (ст. 274). Три роки по тому Департамент митних зборів фіксує: «Доглядач Брисюк... виявився винним у непристойному і непорядному поведженні з [неаполітанською підданою] дівцею Кутронхо. При цьому Департамент наказав... виключити Брисюка з митного відомства» [4].

На співробітників митного відомства накладалося і багато обмежень. Митники, що знаходилися на службі, не мали права одружуватися без дозволу адміністрації. Наприклад, 1 березня 1879 р. помічник корабельного наглядача рапортував управляючому: «Желая вступить в первый законный брак с девицей Марией Заварзиной, дочерью военного инженера-полковника, имею честь почтнейше просить ваше превосходительство разрешить мне оный. Мария Заварзина православного вероисповедания». Без дозволу начальства не можна було відлучитися навіть дружинам. Збереглося чимало прохань нижніх чинів із проханням постачити їхніх дружин квитками «для прохода их в г. Киев на поклонение святым местам и обратно» [7]. І зовсім уже курйозне: «Имею честь представить сие по принадлежности на распоряжение Вашего превосходительства, что Дуржицкий по имеющимся сведениям выбыл в царствие небесное» [7].

Відповідно до Митного статуту, митні чиновники не повинні вимагати і приймати подарунки ні грошима, ні речами, ні послугами — кого викривали у цьому, підлягав відповідальності за Уложенням про покарання, так само як і особи, які втягнули чиновника в злочин по службі.

Широко відомо, що побори і хабарі були звичайною справою серед чиновників Російської імперії. Однак не можна сказати, що митне начальство не вживало ніяких мір для їхнього викорінювання. Зокрема, у 1894 р. циркуляр по митному відомству наказував: «До сведения Департамента таможенных сборов дошло, что некоторые начальствующие лица дозволяют себе пользоваться услугами подчиненных им таможенных служителей, которые состоят при начальствующих лицах в качестве домашней прислуги. Признавая подобные распоряжения совершенно незаконными, Департамент находит необходимым предписать по таможенному ведомству ныне же безотлагательно обратиться к своим прямым обязанностям тех нижних таможенных служителей, которые состоят при начальствующих лицах в качестве прислуги, предупреждая, что при обнаружении впредь случаев пользования нижними служителями для домашних услуг, Департаментом будут приниматься меры к тому, чтобы с виновных в несоблюдении настоящего распоряжения были взысканы соответствующие суммы на вознаграждение досмотрщиков за исполнение непредусмотренных законом частных работ» [3]. У іншому документі відзначалося, що «чиновники некоторых таможен входят в долговые отношения с состоящими при сих учреждениях экспедиторами. Это явление крайне нежелательно и требует увольнения от службы» [6].

Начальство митних служб намагалося також призупинити потік підлабузництва і «подяк». Зберігся лист правителя канцелярії Департаменту митних зборів від 29 листопада 1913 р. на ім'я управляючого Одеською митницею П. С. Грицяя: «В последнее время возникли слухи о том, будто бы в некоторых учреждениях предполагается отметить каким-либо коллективным актом внимания со стороны чинов учреждения наступающее в декабре с. г. тридцатилетие службы директора Департамента таможенных сборов. Мне достоверно известно, что С. Д. Ган не придает этому дню своей службы никакого исключительного значения и что всякое обращение к нему в коллективной форме, связанное с этим днем, противоречило бы его желанию. О вышеизложенном считаю необходимым предупредить Ваше превосходительство на случай, если бы вышеуказанное соответствовало действительности». Керуючий наклав резолюцію «До відома і для оголошення всім чинам митниці» [8]. У наступному 1914 р. він видає указ у дусі отриманого листа: «По случаю окончания 1914 года приношу всем чинам вверенной мне таможи и всем состоящим при ней акцизным чиновникам мою великую благодарность за их усердное сотрудничество в истекшем году. Вместе с тем по случаю наступления Нового года приношу всем тем же чинам, а также служащим таможенной артели и торгующему при Одесской таможе купечеству мои искренние поздравления и наилучшие пожелания им и их семействам, причем прошу господ чиновников не беспокоиться и не являться ко мне с новогодними поздравлениями». Аналогічне поздоровлення-попередження з'являється в переддень Великодня 1916 р. [9]

Висновки. Проведене на підставі архівних джерел дослідження показує, що за штатним розкладом Миколаївська портова митниця була однією з найбільших митних установ Російської імперії. Проблеми і позитивні надбання характерні для митної системи всієї країни. Дослідження показує, що законодавство того часу приділяло багато уваги моральним якостям співробітників митниці, що сформувало певний моральний кодекс митної служби. Напрацьоване у цій царині можна з успіхом застосувати при складанні Дисциплінарного статуту митних органів України.

Література

1. Державний архів Миколаївської області (далі ДАМО). — Ф. 41. — Оп. 1. — Д. 14-18. — Л. 50.
2. ДАМО. — Ф. 264. — Оп. 2. — Д. 12 а. — Л. 42-43, 45.
3. Державний архів Одеської області (далі ДАОО). — Ф. 41. — Оп. 3. — Д. 12. — Л. 5.
4. ДАОО. — Ф. 41. — Оп. 6. — Д. 31. — Л. 54.
5. ДАОО. — Ф. 41. — Оп. 6. — Д. 6. — Л. 4, 5, 6.
6. ДАОО. — Ф. 41. — Оп. 6. — Д. 8. — Л. 12.
7. ДАОО. — Ф. 88. — Оп. 121. — Д. 30. — Л. 12, 16.
8. ДАОО. — Ф. 88. — Оп. 21. — Д. 3. — Л. 10.
9. ДАОО. — Ф. 88. — Оп. 9. — Д. 10. — Л. 7.